

DOCUMENTATIE RAPPORT VAN DE ARBEIDERSWONINGEN TE TILBURG

A. BOUWHISTORISCHE WAARNEMING

Enkele gegevens uit het rapport van L.de Jong:

De woningen aan de Berkdijksestraat omvatte meer dan drie woningen; volgens het rapport waren het er 6 op een rijtje.

De eerste van dit rijtje no. 40 was groter dan de naastliggende en nog geheel in originele staat, alleen de schoorsteen op zolder was onlangs vernieuwd.

Uit een ongedateerde notitie: Schenking door de gemeente Tilburg bij brief 7-11-1955. De kosten van vervoer en wederopbouw bedroegen fl. 3775,-

De schuur achter de woningen was gedeeltelijk van hout en deels van steen en hoort bij het geheel. Een klein ijzeren kelderrooster is gelijk meegenomen.

Kap van de woningen is gewijzigd en de zoldervloeren waren in slechte staat; de kozijnen en ramen moesten gerestaureerd worden. De stenen waren prima en de begane grondvloeren bestonden uit plavuizen. De afbraak was voltooid in december 1955.

SITUATIE te TILBURG in 1955

Beschrijving van de bestaande toestand
Waarneming ter plaatse en onderzoek van foto's, opmetingen en kadasteronderzoek te Breda.

Aanduiding huisjes: no. 40 is huisje I, no. 42 is II, no. 44 is III en no 46 is IV

Volgens de kadastrale legger zijn de huisjes, 6 in totaal, gebouwd in 1860.

Bij huisje I werd ook een grote schuur gebouwd die in 1899 weer werd gesloopt voor de bouw van een aantal naastliggende woningen. Het vierde huisje kreeg in 1882 een uitbouw, mogelijk een bijkeuken.

Tussen 1900 en 1905 is een schuur gebouwd achter huisje I, II en III

a. uitwendig:

De woningen zijn opgetrokken in een 19de

eeuwse steen een z.g. vormbakpers, het formaat is niet opgenomen; alleen de lagemaat is vastgelegd, Deze is 5.7 cm, dus 10 lagen is 57 cm. De buitenmuren en de muren tussen de woningen (z.g. woningscheidende muren) zijn van steens werk, waarvan alleen no 40 een gepleisterd plint bezit. Vanwege de sterke verwerking van de gevels is niet goed meer te constateren hoe het voegwerk er uit zag.

Van de aanwezige 19de eeuwse woningen in de Berkdijksestraat bleek dat veelal het voegwerk aan de voor- en zijgevels een snijvoeg hebben en de achtergevels platvol gevoegd zijn.

Alle drie de huisjes hadden, zowel voor als achter geen goot. De huisnummers zijn geschilderd op de gevel; bij veel huizen in de wijk Korvel komt dat ook nu nog voor.

De opgeklampte deuren van zowel voor- als achtergevel draaien naar binnen.

De onderdorpels van de voordeuren zijn uitgevoerd als een gemetselde rollaag van baksteen, terwijl de achterdeurkozijnen houten dorpels bezitten.

De schuifraamkozijnen van de no 40 en 42 bezitten schuiframen met een 18de eeuwse roede verdeling maar wel met een 19de eeuws glasroede profiel.

De schuiframen bezitten geen contragewichten en de kozijnen hebben dus stijlen zonder gewichtskoker. Nummer 44 heeft een 19de eeuwse roedeverdeling die gebaseerd is op het empirevenster en zal later zijn gewijzigd, evenals de bovenlichten van de voordeuren.

Van de huidige woningen in de Berkdijksestraat bezitten geen van alle nog een glasroedeverdeling, hooguit is er nog een middenstijl aanwezig en veel gevels hebben in de jaren '70 een modern groot raam gekregen.

Dit geldt eveneens voor de voordeuren, dit zijn alle paneeldeuren geworden.

Van de meeste v.m. arbeiderswoningen in de Berkdijksestraat hebben de raamkozijnen onderdorpels van natuursteen.

Waarom de onderdorpels in het museum van hout zijn is niet te achterhalen, wel heeft men deze dorpels in een hardsteen kleur geschilderd

om natuursteen te suggereren. Opmerkelijk is wel dat alle onderdorpels nieuw gemaakt zijn onder de bestaande kozijnen.

Uiteindelijk zijn de wijzigingen aan de voorgevel toch zeer beperkt gebleven.

Aan de achtergevel zijn meer wijzigingen uitgevoerd. Zo is van no. 40 vermoedelijk in de jaren '30 een geheel nieuw deurkozijn aangebracht die een afwijkende maat had. Wel is de oude indeling van het bovenlicht gehandhaafd. Ook het kleine raampje is gewijzigd, hier is volgens de foto's een groter raam aanwezig geweest.

Helaas is er geen kleuronderzoek verricht; alleen uit de zwart-witfoto's is nog het een en ander te herleiden. (zie verder het hoofdstuk over de historische kleuren)

De kap van de huisjes bestaat uit rondhouten sporen, geplaatst om de 60 cm op de muurplaat en er is geen enkele constructieve relatie met de wanden zijn voorzien van een dunne laag pleister die vele malen gewit is.

De doorgangen naar de vertrekken bezitten onderling houten kozijnen met houten onderdorpels waarin opgeklampte deuren hangen. Deze deuren bestaan uit 3 brede met de hand geschaafde delen; het hang- en sluitwerk is op geen enkele foto te zien, maar het zullen wel gehengen en klinkstellen zijn die hier gebruikt zijn.

Het plafond is als een schone balklaag uitgevoerd; de afmetingen van de balken is ongeveer 11 x 13 cm en hier en daar zijn wankanten zichtbaar. De kleuren van het binnenschilderwerk zijn op de zwart wit foto's nauwelijks te zien en bestaan uit één sombere donkere tint. Op enkele authentieke vloerdelen was een grijze kleur vast te stellen.

De twee gemetselde bedsteden bezitten een kozijn zonder bedstede deuren en de foto's vertonen hiervan ook geen sporen, zodat de afscherming met een gordijn hier oorspronkelijk lijkt. Onder de bedsteden is een kelder aanwezig geweest, de deur in de geut vormde de toegang en er was een kelderrooster aanwezig.

De schouw bestond uit twee gemetselde wangen waarop een houten geprofileerde lijst

onderliggende balklagen. Dit is een typisch 19de eeuwse oplossing voor deze weverswoningen.

Het dak is gedekt met blauwe oud-hollandse pannen. De eindgevel is niet opgemetseld tot boven het dak, de pannen zijn daarvoor over de topgevel gelegd en aangesmeerd.

Aan voor- als aan de achterzijde is een z.g. druipstraatje aangelegd.

b. inwendig:

De inwendige omschrijving geldt voornamelijk no 40 omdat hiervan alleen interieur foto's van zijn gemaakt. Van de andere huisjes zijn alleen de opmetingen beschikbaar. Bovendien zijn geen details vastgelegd en er is ook geen enkele omschrijving van de andere interieurs gemaakt. De vloer van alle vertrekken bestaat uit rode plavuizen die in een half-steens verband zijn gelegd.

was aangebracht. Deze wangen zijn rondom glad afgepleisterd en inwendig vertoont de schouw een folie waaronder zowel tegels als stucwerk aanwezig kan zijn geweest. Oorspronkelijk zal wel een open vuur zijn geweest, maar volgens de foto uit 1955 is er een fornuis aanwezig. Naast iedere schouw was er een hangkastje.

De opmeting geeft nog enkele gegevens prijs van zowel huisje II als III. De schouw met hangkastjes is gelijk aan wat er in huisje I aanwezig is. In de geut van van huisje II is aangegeven dat er een houten bedstede was en een was/spoelplaats met een kraan en een luik voor toegang naar de zolder.

In huisje III is een aanrechtblok getekend met een kraan. De toegang naar de zolder is hier aangegeven met een vaste laddertrap met hieronder mogelijk nog een vaste kast.

Op het erf is een grote stenen schuur getekend waarvan één foto gemaakt is. Deze schuur is voor alle drie de woningen. Op het erf van huisje I is een welput aanwezig en een plee achter de stenen schuur

B. Situatie in het museum en de waarneming tijdens de sloop.

De drie huisjes zijn in het museum opgebouwd

waarbij gerekend moest worden op een bestemming als werkplaats. De indeling had zodoende geen enkele relatie met de oorspronkelijke toestand. Het geheel is opgetrokken in een handvormsteen in waalformaat die op geen enkele wijze lijkt op de afkomstige steen. Bovendien zijn de buitenmuren als half steens spouwmuren opgetrokken. Het karakter van het metselwerk geeft een situatie weer zoals in de jaren '50 van deze eeuw gebruikelijk was; het voegwerk werd afgestroken en niet afzonderlijk gevoegd.

Het is niet ondenkbaar dat men bij de bouw van het administratiegebouw dezelfde steen gebruikt heeft; de bouw vond omstreeks dezelfde tijd plaats. Ook het voegwerk vertoont een opvallende gelijkenis, zodat het karakter van het metselwerk onderling nagenoeg hetzelfde beeld weergeeft.

De voorgevel heeft men ook onjuist teruggebracht. Van de eerste twee huisjes heeft men de deuren en ramen goed overgeplaatst, maar de bovenlichten van de deurkozijnen zijn veranderd in een indeling 6 ruiten. Het derde huisje heeft men het deur- en raamkozijn gewisseld. Bovendien is hier een korter raam toegepast die oorspronkelijk uit de achtergevel kwam van het eerste huisje.

Tevens heeft men hier een goot aangebracht die er niet was en men heeft windveren toegepast aan de topgevels, die er ook niet waren. In een van de topgevels heeft men een luik aangebracht vanwege de bereikbaarheid van de zolder voor opslag van materiaal e.d.

Het meest afwijkende was nog de achtergevel; de hier aanwezige deuren en het venster van de weefkamer zijn niet teruggebracht; de gehele gevel werd voorzien van een regelmatige vensterverdeling met een raamtype die in deze gevel wel voorkwam maar niet op deze plaats en deze verdeling. Ook hier is een houten bakgoot ten onrechte aangebracht.

Inwendig werd de oorspronkelijke indeling niet teruggebracht; in de woningscheidende muren werd een deur toegepast zodat alle drie de huisjes onderling bereikbaar werden ten behoeve van de werkplekken. Wel werd de plavuizen vloer gelegd die daar ook hoorde. Ook de schouwen met de vaste hangkastjes zijn niet meer aangebracht. De balklaag die

aanwezig was, was van rondhout, terwijl de foto's uitwijzen dat er een vierkant beslagen balklaag zichtbaar is.

Van de aangetroffen zoldervloer waren nog een zestal authentieke vloerdelen aanwezig met een breedte van 28 cm met losse veer. Deze zijn in huisje I weer opnieuw in de zoldervloer verwerkt.

Tijdens de sloop kon wat beter onderzocht worden welke kozijnen nog authentiek waren en bij de overplaatsing hergebruikt zijn. Van de schuifraamkozijnen in de voorgevel kon vastgesteld worden dat het tweede huisje nog het oude kozijn bezat, vanwege de aanwezige kalkspinning in de stijlen. Wel was de onderdorpel vernieuwd. Ook het korte kozijn van het derde huisje was oorspronkelijk en kwam zoals vermeldt uit de achtergevel. De voordeur kozijnen leken authentiek, maar op de foto's is aan de stijlen een profilering te zien die niet op de kozijnen hier aanwezig aangetroffen werd. Mogelijk komen dan deze kozijnen uit één van de andere gesloopte huisjes.

C. BESCHRIJVING van de HERBOUW in het MUSEUM

Van de 6 arbeiderswoningen heeft men er drie overgeplaatst naar de ambachtsbuurt in het museum. Omdat deze Tilburgse woningen in de Brabantse buurt thuis horen en tevens wilde betrekken bij het gezondheidszorgproject is een interne overplaatsing gerealiseerd.

Lopende de voorbereiding werd het plan gewijzigd in de bouw van vier woningen, om deze in verschillende tijden in te richten, met name uit 1860, 1920, 1954 en 1970. Het vierde huisje zou dan een volledige reconstructie worden.

Typologisch kunnen de huizen in twee type worden ondergebracht, namelijk type A voor de grotere woning dat kenmerkend is voor een weverswoning en B drie kleinere huizen die arbeiderswoningen zijn.

Binnen het herbouw project worden zij gemerkt als huisje I, II, III en IV.

Nadat bouwvergunning is verleend is de fundering van de vier huisjes uitgezet en gestort. De fundering bestaat uit betonstroken waarop de muren konden worden gemetseld. De vloeren bestonden oorspronkelijk uit plavui-

zen die in een speciebed in het zand tussen de muren werd aangebracht. Het was de opzet om conform deze methode de plavuizen vloer weer zo aan te brengen, maar vanwege de eis van de directie om een klimatologische voorziening aan te brengen, is een en ander gewijzigd. De keuze viel op een vloerverwarmingsstelsel op een betonvloer. Gevolg was dat deze geïsoleerd moest worden, daarom werd gekozen voor een constructie met t-balkjes met z.g. geïsoleerde broodjes. Op de vloer komen dan de slangen voor de vloerverwarming die daarop worden ingestort en afgewerkt worden met plavuizen. De verwarming is aangesloten op het ketelhuis van de naastliggende bierbrouwerij die hiervoor een zwaardere ketel kreeg.

Er ontstond zodoende een kruipruimte onder de vloer waar gelijk gebruik van werd gemaakt om leidingen etc. weg te werken.

Ook de keuze om een tijdstraat te maken van deze huizen had allerlei gevolgen voor de uitvoering. Bovendien kwam daar nog bij dat er bezuinigd moest worden wat uiteindelijk resulteerde dat huisje IV eerst een jaar later werd gerealiseerd.

Wel werd de fundering en betonvloer van huisje IV tegelijk met de andere drie woningen aangebracht.

Alle binnenmuren van de huisjes zijn opgetrokken in een porisosteent. De buitenmuren zijn als spouwmuur uitgevoerd, vanwege de besparing van deze zeer moeilijk te verkrijgen steen. Het buitenwerk is uitgevoerd in een gebikte steen van een rijnsformaat z.g. Rijnssteen (18,5 x 9 x 4,7 cm) De lagenmaat kon conform de oorspronkelijke maat (van 10 lagen is 57 cm) weer terug gebracht worden. Het voegwerk aan voor en zijgevel werd als snijwerk uitgevoerd, terwijl de achtergevel platvol werd gevoegd. De samenstelling van de voegmortel is als volgt: 3 delen zilverzand, 1 deel klap/bergzand, 1 deel schelpkalkbloem, 1/2 deel traskalk, en een 1/2 deel witte cement.

Over de kozijnen is het volgende te vermelden: de drie voordeurkozijnen zijn hergebruikt, alleen is aan de stijlen een kwart-rond profiel aangebracht zoals de foto's weergeven. De onderdorpel van huisje I en II hebben weer een gemetselde rollaag gekregen en huisje III een hardstenen onderdorpel. Drie schuifraamkozij-

nen zijn herplaatst terwijl de vierde is bijgemaakt. Op deze plaats was het kortere kozijn aanwezig die oorspronkelijk uit de achtergevel van huisje I kwam. Dit kozijn is dan ook weer op deze plek teruggebracht. Verder zijn in de achtergevel drie nieuwe deurkozijnen aangebracht zoals op de foto's te zien is met houten onderdorpel. Eveneens zijn de kleine lichtvensters weer teruggebracht op de oude plaats. Hierbij is het vertoonde inboet- en reparatiewerk zo goed mogelijk nagemaakt. Alle kozijnen zijn weer volgens de oude neggemaat opnieuw in de gevels geplaatst. De neggemaat was in het museum 8 cm, maar ter plaatse was dit ongeveer 2,5/3 cm. Dit had tot gevolg dat de onderdorpels versmald moesten worden, daaruit bleek des te meer dat deze niet oorspronkelijk waren (zie aantekening hiervoor).

Lopende het project werd ook besloten om de stenen schuur te herbouwen alleen in een kleinere omvang. Het erf van huisje I wordt ingericht als behorende bij de bouwtijd uit 1860 en daar behoort geen stenen schuur bij. Er is dan ook besloten om alleen de schuur voor huisje II en III te herbouwen.

Op de foto is te zien dat het onderste deel in een kleinere steen is gemetseld.

Tevens moet dit een steens muur zijn, want het is in kruisverband opgetrokken.

Het bovenste deel is in een waalformaat uitgevoerd in halfsteens verband.

Omschrijving per huisje (type A no. I)

Zowel in- als exterieur van deze, typerende weverswoning, moet het beeld vertonen uit 1860 overeenkomend met de bouwtijd.

De voorgevel heeft een symmetrische indeling; de voordeur is een opgeklapte deur bestaande uit drie delen breed. Het bovenlicht van het voordeurkozijn heeft glasroeden met een raamindeling van zes ruiten. De schuiframen hebben een glasroede verdeling in 20 ruiten die 18de eeuws beeld vertoont. De zijgevel is als blinde muur uitgevoerd, oorspronkelijk stond hier een houten schotwerk tegenaan die het steegje tussen de huizen gedeeltelijk afsloot. Dit schotwerk is teruggebracht.

De achtergevel is voorzien van een deurkozijn die lager (één laag) en smaller is en

vermoedelijk rond de jaren '30 is aangebracht waarbij de glasroeden van het bovenlicht gehandhaafd is. Het korte schuifraamkozijn is herplaatst; alle vensters van dit huisje hebben luiken.

Het huisje bezit geen goot, maar wel gootklossen. Hierop is een houten plank aangebracht waarop de onderste rij pannen steunt.

De indeling is terug gebracht zoals het huisje er oorspronkelijk heeft uitgezien; zoals een en ander ter plaatse is opgemeten. De vloer van het gehele huisje bestaat uit plavuizen in half steens verband. Het oude deurkozijn met de uitgesleten eikenhouten onderdorpel is herplaatst tussen de woonkeuken en de werkruimte. De binnendeur kozijnen zijn niet voorzien van een aftimmerring en alle deuren bestaan uit drie delen breed en zijn opgeklampt. De muren zijn niet strak en niet glad gepleisterd en wit gesausd.

De twee gemetselde bedsteden in woonkeuken en spoelplaats waren ter plaatse onderkeldert, maar dit is niet teruggebracht. Ook het kelderkozijntje is vervallen. Van de oorspronkelijke kelderingang is een kast getimmerd die dienst doet als meterkast en waarin ook de verdeler voor de vloerverwarming is geplaatst. Deze bedsteden behoren dus tot het vaste interieur en zijn niet voorzien van deuren, maar zijn afgeschermd met gordijnen. Om de kruipruimte te bereiken is in de bedstede van de geut een kruipluik aangebracht.

In de geut is een geutsteen van hardsteen¹⁾ geplaatst naar analogie van veel arbeiderswoningen uit die tijd. Een pomp is hier nog niet aanwezig omdat op het erf een waterput aanwezig waaruit het was en spoelwater gehaald werd.

De schouw in de woonkeuken is opgemetseld met twee wangen en geheel afgesmeerd. Een eenvoudige schouwlijst met een hangend kastje naast de schoorsteen completeert het geheel.

In de schouw is een fornuis geplaatst die geheel eigenhandig door de museumsmid is gemaakt naar voorbeeld van het oorspronkelijke fornuis.

De enkelvoudige balklaag bestaat nu weer uit meskant bezaagde balken van ongeveer 11x13 cm en voorzien van de afkomende vloer van 3

cm dikke grenenhouten delen.

Voor de bedstee in de geut is geen luik meer in de zoldervloer aangebracht. De zolder is een geheel open ruimte zonder een dakraam en doet uitsluitend dienst als opslag. De kapconstructie bestaat uit rondhouten spanten, die vanwege de slechte staat, vervangen moesten worden door nieuwe in dezelfde vorm en in een wat zwaardere uitvoering dan de oude spanten. Deze sporen rusten niet op de balklaag, maar op de muurplaat. Het dak is gedekt met gesmoorde oud-hollandse pannen met strodokken.

Het erf wordt ingericht met een vrijstaande houten schuur voor berging van gereedschappen en een onderkomen voor geiten. Ook is hier een losse houten plee aanwezig en een waterput.

Huisje no. II (type B)

Dit huisje moet zowel in- als uitwendig het beeld vertonen uit 1910

De voorgevel bestaat uit een voordeurkozijn met een opgeklampte deur die naar binnen draait. Het bovenlicht van dit kozijn bezit een typisch 19de eeuws raam. Het schuifraamvenster heeft een indeling in zesruiten en is daarmee aangeduid als een 19de eeuws empirievenster. De luiken van dit raam zijn gehandhaafd.

De achtergevel bezit een kozijn met een opgeklampte deur die naar binnen draait; de glasroeden in het bovenlicht zijn gehandhaafd. De beide kleine lichtvensters die er nog waren konden herplaatst worden, volgens de oude maatvoering van de opmeting uit 1955.

Het dak bestaat hier ook uit rondhouten sporen, geplaatst om de 60 cm en voorzien van gesmoorde oud-hollandse pannen met strodokken.

Deze woning is voorzien, zowel voor als achter, van een houten bakgoot die op de bestaande klossen kon worden aangebracht en is voorzien van een zinken bekleding.

Inwendig is de woning in tweeën gedeeld; er is een woonkeuken aan de straatzijde en de geut is in deze situatie nog gehandhaafd aan de achterzijde. Beide vloeren zijn voorzien van rode plavuizen. De schouw in de woonkeuken is gelijk aan huisje I, maar hier zijn schildpadtegels aangebracht afwisselend in een

combinatie met witte tegels in z.g. dambordverband. Hier is een platte buiskachel uit 1910/20 geplaatst, terwijl ook het hangkastje naast de schouw is teruggebracht.

De wanden in de beide kamers zijn ook niet strak gepleisterd en vervolgens wit gesausd. Ook hier is geen plafond toegepast, maar de onderkant van de vloer en de balklaag is geschilderd.

In beide ruimten is een houten getimmerde bedstede aangebracht, volgens de aanwijzing op de oude opmeting. Ook is in de geut een koperen pomp met een hardstenen geutsteen geplaatst, terwijl een luik gemaakt is voor een losse ladder om de zolder te bereiken.

Op de zolder is een groot duivenhok getimmerd volgens enkele summere schetsen en mondelinge aanwijzingen van een oude Tilburger, die vroeger duiven heeft gehouden. In het dak aan de voorzijde is een 4-pans ijzeren dakraam gemaakt om daglicht in het duivenhok te verkrijgen.

Omdat in 1910 de stenen schuur al aanwezig is wordt hierin de plee ondergebracht en een kolenhok. De vloer is bestraat met klinkertjes.

Huisje III (type B)

Dit huisje moet zowel in- als uitwendig het beeld vertonen uit het jaar 1954, overeenkomend met de bouwtijd van het kruisgebouw uit Wessum.

De voorgevel bezit ook een deur- en raamkozijn; alleen de voordeur is nu uitgevoerd als paneel deur; het bovenlicht is uitgevoerd zonder glasroeden. Van de ramen van dit schuifraamkozijn zijn de glasroeden verwijderd, zodat het geheel er eigentijds (jaren '50) uitziet. Daarom heeft ook dit venster geen luiken meer. In de achtergevel is ook een deurkozijn geplaatst met een opgeklampte deur met spiegelklampen en van het glaspaneel boven de deur zijn de glasroeden weggelaten.

Het venster boven het aanrecht is vergroot en zonder glasroeden uitgevoerd, terwijl het W.C.-raam in de oude vorm gehandhaafd is.

Ook dit huisje heeft een houten bakgoot die voorzien is van een zinken bekleding gekregen aan de voor- als achtergevel.

Inwendig is de hoofdindeling gehandhaafd; de woonkeuken is woonkamer geworden, waarbij

de schouw gehandhaafd is met de bijbehorende betegeling van schildpadtegels. Hiervoor is een oliekachel geplaatst met een bovengrondse olietank bij de achtergevel. De geut is de keuken geworden waarin een bruinzeel aanrecht is geplaatst. Er is nu ook een toilet gemaakt die van binnen is betegeld met gele tegels van 15 x 15 cm. Tevens is de losse ladder vervangen door een vaste trap op dezelfde plaats. Vanwege de ruimte moest het een rechte bordestrap worden. De binnendeuren zijn paneeldeuren geworden zoals die in de jaren '50 nog voorkwamen.

De vloer van de woonkamer is afgewerkt met linoleum en in de keuken is de vloer belegd met grijs getinte dubbelhard gebakken tegels in vlammotief, van 10 x 10 cm, in verband met effen witte tegels.

De vloer in het toilet is gemaakt van wit/zwart terrazzo met een zwarte plint.

De wanden van de kamer zijn glad afgepleisterd en voorzien van blauw pleisterwerk dat daarna behangen is met behang dat in de jaren '50 gebruikelijk is.

De kamer is voorzien van een plafond met zachtboard en gesausd in een roomwitte kleur.

Het plafond in de keuken en de W.C is van stucwerk en evenals de wanden glad afgepleisterd en daarna wit gesausd. Boven het aanrecht zijn gele 15 x 15 cm tegels aangebracht.

Op de zolder is een slaapkamer gemaakt met houten schotwerk van vellingschroten en regelwerk. Het schuine dak is ook met deze schroten afgewerkt. De gehele slaapkamer alsook het schuine dak is behangen met jaren '50 behang gespannen op linnen of juten. De overloop is ook betimmerd met velling schroten. In het dak t.b.v. de slaapkamer is een 6-pans dakraam gemaakt en een 4-pans dakraam voor de overloop.

Op de vloer van slaapkamer is zeil uit de jaren '50 gelegd.

In de schuur achter dit huisje is een plee aanwezig geweest, maar deze is verwijderd omdat er in deze fase een W.C. in huis aanwezig was. De vloer in de schuur zijn betonnen 30 x 30cm tegels aangebracht.

Huisje IV (type B)

Dit huisje moet zowel in- als uitwendig het beeld vertonen uit het jaar 1970.

Het uitgangspunt was het casco, dat wil zeggen dat de gevels nog de oorspronkelijke Rijnsteen vertonen en de dakvorm met schoorsteen gehandhaafd is. In de Berkdijksestraat zijn in die tijd veel huizen verbouwd en gerenoveerd. In het archief van Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente Tilburg zijn allerlei verbouwingsplannen bekeken. Daaruit bleek dat veel voorgevels in die jaren voorzien zijn van een groot raam, een nieuwe hardhouten voordeur met veel glas en een dakkapel op het dak. In de achtergevels zijn in het algemeen de vensters gehandhaafd, maar wel voorzien van een grote glasruit en in het dak aan de achterzijde komen in die tijd al veel velux dakramen voor. Daar is ook in het museum voor gekozen. De uitbouw was bij dit huis al rond 1900 gerealiseerd volgens de kadastrale kaart, maar de bestemming was toen niet duidelijk. Nu is de uitbouw gebruikt om er de keuken in onder te brengen. Ook hier zijn de oorspronkelijke kozijnen blijven zitten, maar er is nu wel een hardhouten deur aangebracht. De eindgevel van dit rijtje woningen is voorzien van een staande tand aan de voor- en achtergevel om te suggereren dat de gevel heeft doorgelopen, want dit blok bestond oorspronkelijk uit 6 huizen.

De kap is ook vernieuwd en voorzien van gordingen met dakbeschot en op het dak betonpannen, z.g. sneldekkpannen.

Inwendig is de schouw gehandhaafd met de schildpadtegels. Als toegang is een portaaltje gemaakt met daarin een toilet die voorzien is van gele 15 x 15 cm tegels en op de vloer een dubbelhard gebakken tegel van 10 x 10 cm. Het plafond in de woonkamer is afgewerkt met gipsplaten. De wand tegen het portaaltje is voorzien van paranepine schrootjes tot deurhoogte en deze zijn gebeitst. In de kamer is ook een open spiltrap geplaatst om naar de verdieping te gaan. De bomen zijn geschilderd en de treden zijn van hardhout en gelakt. In de keuken is een bruinzeel keukenblok geplaatst die uit een flat in Zwolle afkomstig is. De bijbehorende blauwe wandtegels konden nog aangekocht worden en zijn hier toegepast. De

vloer is hier voorzien van een dubbelhard gebakken tegel van 10 x 10 cm, in de kleur grijs-wit

Op de verdieping zijn twee slaapkamertjes gemaakt en daartussen is een doucheceel gerealiseerd; deze is betegeld met gele 15 x 15 cm tegels met een vloer van dubbelhard gebakken tegels van 10 x 10 cm.

In dit huisje is een centrale verwarming met een ketel in keuken uitvoering aangebracht. De radiatoren zijn modellen zoals die in de jaren '70 gebruikt werden en de leidingen zijn als dikwandige pijpen met fitwerk uitgevoerd.

D. De historische kleuren

Bij de oorspronkelijke overplaatsing naar het museum in 1955 is er geen kleuronderzoek uitgevoerd van zowel het interieur als het exterieur.

Vergelijkbaar onderzoek in Tilburg naar wevers- en arbeiderswoningen is nauwelijks voorhanden. In een interne gemeentelijk notitie van weverswoningen aan de Reitse Hoevenstraat te Tilburg worden maar enkele interieur kleuren genoemd. Dit zijn ossebloedrood, oker, lichtgrijs en marineblauw aan plafonds en balklagen. De binnendeurkozijnen en deuren zijn veelal licht- en donkergrijs. De binnenmuren en zolders zijn voornamelijk witgekalkt.

De onderzochte woningen dateren alle uit de 19de eeuw en geven daardoor de kleuren weer uit die tijd.

De drie huisjes in het museum dateren uit 1860 en zoals hiervoor al is vermeld waren er enkele kozijnen die herkenbaar waren uit de bouwtijd. En op deze authentieke kozijnen kon dus kleuronderzoek verricht worden. De oudste verflagen vertoonden een vrij zware oker kleur die zeer dicht bij het z.g. Brabantse geel komt. De foto's die gemaakt zijn voor de afbraak in Tilburg, hoewel zwart-wit, geven duidelijk weer dat de ramen wit waren. Deze witte kleur is juist kenmerkend voor dit type raam wat eigenlijk een algemeen beeld weergeeft Noord Brabant in de 19de eeuw.

Ook de oudste kleuren groen geven eveneens de tinten weer die dateren uit dezelfde tijd. Het kenmerkende 19de eeuwse standgroen heeft men hier blijkbaar nog niet toegepast.

Huisje I

Dit huisje geeft de kleuren weer zoals deze huisjes er in 1860 er uit gezien hebben. Het gehele interieur heeft een grijstint gekregen, waarbij alleen de geut een wat zwaardere tint krijgt om het eenvoudige en sobere karakter zoals de interieurs er toen uitzagen goed weer te geven.

Het buiten schilderwerk heeft de kleurtinten gekregen zoals die in de gehele 18de- alsook in een groot deel van de 19de eeuw in Brabant zijn toegepast.

De kozijnen zijn dus Brabants geel geschilderd; de ramen zijn wit en de deuren en luiken zijn in een groene tint geschilderd. (in bijlage 1 zijn alle kleurnummers vermeld)

Het huisje II

Dit huisje heeft een inrichting gekregen uit het jaar 1910; de kleuren van zowel het in- als exterieur zijn dus aan die tijd aangepast. Dit betekent dat de okerkleur voor de kozijnen buiten een lichtere tint hebben. Op de ramen, deuren en luiken is het 19de eeuwse standgroen toegepast, dat ook in de 20ste eeuw nog volop voorkomt.

Het interieur is wat kleuriger geworden zoals het zich in het begin van deze eeuw ontwikkeld. Het plafond dat nog uit houten delen en balken bestaat is in een oker kleur geschilderd. De houten bedsteden zijn in dezelfde kleur meegenomen.

De woonkamer/keuken heeft een frisse groene kleur gekregen, terwijl de geut in boheems blauw is geverfd. Beide tinten komen in het begin van deze eeuw veel voor.

Het huisje no. III

Dit huisje heeft een inrichting gekregen zoals het in 1954 er moet hebben uitgezien. Verder moest er nog rekening mee gehouden worden dat er een wijkverpleegster in moet hebben gewoond.

Aan het exterieur past men in de naoorlogse periode veel minder verschillende kleuren toe. Allereerst worden de kozijnen en ramen wit geschilderd, terwijl de goten ook veelal in een witte kleur mee geschilderd worden. De deuren blijven veelal in een groene kleur geschilderd, maar dan in een wat lichtere tint dan het standgroen, maar soms ziet men weinig verschil. Het interieur is ook nogal veranderd; de

afwerking van de plafonds is in de woonkamer zachtboard en in de keuken stucwerk die beide in een roomwitte kleur gesausd zijn.

De wanden van de woonkamer zijn behangen en het houtwerk is in een crèmekleur geschilderd, zoals in de jaren '50 gebruikelijk was.

De keuken, w.c. en trap met overloop is ook, in een voor die tijd kenmerkende lichtgroene tint geschilderd.

Op de zolder is een slaapkamer met geheel houten wanden getimmerd en deze wanden blijven onbehandeld. Het plafond is in zachtboard uitgevoerd en in een roomwitte kleur gesausd. De slaapkamerdeur is ook in een crèmekleur geschilderd.

Huisje no. IV

Dit huisje is in een lichte tint geschilderd zoals in die jaren gebruikelijk was. De buiten kozijnen en ramen zijn wit en de hardhouten deuren zijn transparant gelakt. Binnen is ook alles in een lichte crèmekleur gezet.

Tilburg; doc.27/02/98/LHB.

1) Enkele aanvullingen over de geutsteen/keuken

Huisje 1 dateert uit 1850

In de geut is een geutsteen van hardsteen geplaatst naar analogie van veel arbeiderswoningen uit die tijd. Een pomp is hier nog niet aanwezig omdat op het erf een waterput aanwezig waaruit het was en spoelwater gehaald werd.

De schouw in de woonkeuken is opgemetseld met twee wangen en geheel afgesmeerd. Een eenvoudige schouwlijst met een hangend kastje naast de schoorsteen completeert het geheel.

Huisje 2 dateert uit 1920

In de geut een koperen pomp met een hardstenen geutsteen geplaatst, ook is er nog steeds een bedstede aanwezig

Huisje 3 dateert uit 1950

De geut is hier nu een echte keuken geworden waarin een bruinzeel keukenblok met aanrecht uit de jaren '50 is geplaatst. Er is nu ook een toilet gemaakt die van binnen is betegeld met gele tegels van 15 x 15 cm. De binnendeuren zijn paneeldeuren geworden zoals die in de jaren '50 nog voorkwamen.